

BOTANIČKI VRTOVI U JUŽNOJ I ISTOČNOJ AZIJI

Odavna sam volio botaničke vrtove! Još tamo iz dačkih vremena. One uredne staze i tratine, bilje, grmlje i drveće latinskim pismenima obilježeno. Svako od onih egzotičnih obavijeno nekom zamašnom atmosferom dalekih nepoznatih zemalja. Pa klijališta sa svojom mekanom vlagom i mlakom toplinom. U te tajanstvene strane vukla nas je mladenačka fantazija, koja sve vidi onako, kako želi, sve nalazi, kako sebi predstavlja.

Ljudi su u ovakvim vrtovima ozbiljniji, a djeca mirnija. Na svakom koraku osjeća se duh mirnog i staloženog rada.

Kako smo uživali u onim nebrojenim zemljanim lončićima, uredno poslaganim poput vojnika, a u svakom zabodena mala pločica! Pa i učiti se dalo bolje u ovoj atmosferi nauke, nego u bilo kojem zagrebačkom parku. Čak bolje nego u okolišnim šumarcima, jer nas je rastresala cvrka cicibana, zviždanje kosova i kuckanje crvenoglave žune. Šuma je ipak stvorena za igru, a ne za rješavanje pravila trojnoga ili poniranja u suhoparnu filozofsku propedeutiku.

Mnogo godina kasnije doživio sam više svjetski poznatih vrtova. Jardin des Plants, Jardin d'Essai u Alžiru, La Conception u španjolskoj Malagi, ovo čudo bujnosti u crvenom pustom okolišu, botanički vrt u Rio de Janeiru, situiran u divnoj okolini ispod bizarnog Corcovada, pa mnoge vrtove po Dalmaciji i Istri. Sve kao dokaz, da se i u pustim krajevima može velikom upornošću, voljom i radom stvoriti bujna oaza, na koju se onda gleda kao na neko čudo.

Konačno mi je uspjelo ostvariti moje davne planove i pohoditi tri najljepša i najvrednija botanička vrta svijeta. Peradénja i Hakgalla na otoku Ceylonu i Bogorski vrt na Javi!

Botanički vrt Peradénja smjestio se na skoro 500 metara nadmorske visine, u nižim brdima Ceylona, a u neposrednoj blizini prijestolnoga grada singaleskog kraljevstva Kandy (Kendi). Površinom zauzima oko 150 jutara, a s triju ga strana oplače Mahaveli-Gangom, mutna, tropska rijeka. Osnovan 1820., služio je u početku za proučavanje domaćeg raslinstva, a poslije u svrhu aklimatizacije onoga iz drugih tropskih zemalja. »Ovo je u prvom redu vrt lijana, paoma, bambusa, orhideja, paprati, mahovina i golemog tropskog lisnatog drveća.« Svi su ovi vrtovi obilno i moderno snabdjeveni laboratorijima, u kojima i inozemni učenjaci mogu raditi i stanovati. Sistematski se nižu kaučukovac *Ficus elastica* (iz Assama, neprohodnog gorja na granici Indije i Burme), honduraski mahagoni – *Swietenia-mahagoni*, areka-datulje, sago

i uljene paome, Napoleona imperialis sa cvijetom sličnim carskoj kruni, pa Amherstia nobilis. Durio zibethinus (plodovi Duriana!), egipatski Papyrus, lopoči, muskatovi orašci, Myristica fragrans, Nepenthes, ova čudna biljka-mesožderka, graciozna Chrysalidocarpus lutescens sa Mauritiusa, tamarinde, budistima sveto Bo-drvo – Ficus religiosa, Kalophylle, kina-drveće, Hibiscus, Thespesia populnea, pa nebrojene vrste paoma i orijaški burmanski bambus.

Po besprikorno zelenim tratinama Singalezi i Tamili plijeve svaku suvišnu travku, odstranjuju posušeno, zalijevaju žedno, a nadomještaju uginulo. Običaj je u svim ovakvim vrtovima, da se sade po dva egzemplara od svake vrste. Ovim se postupkom postiže dvojaka svrha; prvo, da se odgoji onaj otporniji egzemplar, a drugo, iz opreznosti, ako jedan od njih uginu. Po tratinama bajno cvijeće, kakvo se samo sanja, a po alejama savršeni drvoredi nebotičnih kraljevskih paoma sa Kube, Talipot i Palmyra, pa mnoštvo pokusnih vrtova ruža, paprati i drugoga osjetljivog bilja.

Ovo je tek kratki i suhi popis, a kako tek ove vrtove doživljavamo u naravi! Cijeli jedan zeleni otok u zelenom, omeđen sa triju strana bučnom i žutom Mahaweli-Gangom, koja dalje teče prema Koddýar-zatonu kod Trincomalée-a (Trikomalija), jednoj od najljepših prirodnih luka svijeta. Ovdje su Portugalci početkom 16. vijeka (uz Colombo) osnovali svoja prva uporišta na Ceylonu, nakon osvajanja indijske Goe 1510. od glasovitog Affonsa de Albuquerque.

Arboretum Peradénýe nije tako bogat, kao onaj Hakgalle u visokim bregovima Ceylona ili bogorskog na Javi, ali je zato ovdje obilje niskog bilja, mirodija, grmova, paprati i mahovina, kakvo se nigdje ne nalazi.

Došli smo ovamo jednoga ranog jutra, kad je još ležala gusta tropska magla, što se dizala iz šumne bujice rijeke. Kad je sunce otoplilo, počeo se magle dizati i razilaziti poput kulisa na nekoj kazališnoj sceni, da je cijeli vrt prsnuo tisućama boja poput prelijevanja golemog smaragda. Ovdje je priroda sakupila sve ono, što je najljepše, najblistavije i najbujnije, jer je Ceylon i domovina dragog i poludragog kamenja. Jedva da se ono gdje drugdje na svijetu u takvoj množini i čistoći nalazi. Krvavi rubini, pa zvjezdani safiri, a od poludragih turmalin, hrisoberil, topazi žuti poput starog ciparskog vina, ljubičasti ametisti, cirkoni, spineli, mjesecčev kamen, crveni granat i beril, akvamarin, zelen poput pličina tropskih mora. Kopaju se u tvrdim pećinama ili u naplavljenom šljunku – u provincijama Balangodi, Rakwani, pa Ratnapuri, gdje se i bruse.

Dalje u modre planine srednjeg Ceylona, zasađene skoro do vrha bezbrojnim plantažama čaja – ove najvažnije i najskupocjenije biljke.

Plićine uz koromandelsku obalu južne Indije!

Kako je tamo more divno zelene boje!

Grad Madras se protegao uzduž dugoga pješčanoga pruda – skoro u razini mora. Njegova silhueta s fantastičnim građevinama u nekom lošem hindumuhamedanskom stilu ima lik isječene crte do nemogućnosti. To najstarije i jedno od važnijih uporišta prijašnjeg Anglo-istočnoindijskog društva osnovano je 1639. godine. Čekamo dane na otvorenom moru za ulazak u luku.

Kako priroda na drugom mjestu obilno nadoknađuje za ono, u čemu je bila škrt! Opažao sam često i u našim krajevima, da su formacije oblaka u ravnicama uvijek osobitije i bogatije nego u brdima. Ovdje su se u pozadini grada naslagale gromade pjenušavih oblaka kao dekoracija za neku veličajnu kazališnu scenu i uvećale je do neizmjernosti.

Obilaze nas krhki urođenički čamci, sastavljeni od nekoliko balvana tikovine, ovog najotpornijeg drveta za podvodne radove, vezanih ratanovim užetima. Zapravo više splav nego čamac. U njemu po dvoje, po troje tamne golišave djece. Traže sitni srebrni novac, pa rone za njim u dubinu od 5–6 metara. Nakon uspješnog traganja usta su sigurna riznica stečenog blaga. Da li da ih čovjek požali?

Ipak se u prštavom i tropskom suncu ova bijeda pričinja manje tragičnom. Mornari im dobacuju prazne boce. Prodat će ih negdje u Tandiarpetu, Triplicanu ili Peramburu za nekoliko anna.

Cijeli jedan imetak!

Oko nas isto tako danima čeka šest do sedam stranih brodova. Udaljeni su manje od pola milje jedan od drugoga. Njihove trupine su nepomične ili se lagano njišu na istočnom vjetru.

Blіže, a ujedno daleke strane zajednice! Prije koja dva mjeseca napustile su maglovite i hladne luke sjeverne Evrope i Amerike.

Oko nas čitava jata neizbježivih vrana, gavranova i neke vrste malih kobaca. Sjedaju po ogradama i jarbolima broda, drski su i grabe sve, do čega dođu. U nas se vide tek u prevečerje burnih i snježnih dana, kada svojom krikom nagoviještaju promjenu vremena – naravno na gore! Ovdje ovaj prirodni barometar grabi kape mornarima s glava, osobito, ako su dobro omaštene. Pogdje kad se približe i na dva koraka. Njihova sposobnost meteorologa u ovim je krajevima suvišna, jer sunce skoro već dva mjeseca nemilosrdno pali, da se čovjek zaželi i naših sivih i kišovitih jesenskih dana. Svako preobilje smučuje, a ovdje je toga obilja zbilja u preobilju.

Napokon ulazak u luku. Sve one Bliskoga i Dalekog Istoka imaju nešto zajedničko. Puno vike i ponešto ceremonijalnog pripremanja na rad.

Madras je možda iskonskiji od Bombaya. Veličajno je zamišljen kao i svi bivši kolonijalni gradovi, a onda je u pubertetu svoga razvitka zahirio. Izgleda ipak, da život uobličuje i upravlja urbanistikom. Velike i pretenciozne palače bivših guvernera i visokih vladinih činovnika opkolile su urođeničke četvrti svojim kaosom, dućana, dućančića, buda, bazara i šatora. Ove bismo mogli još nazvati prvim katom trgovine, a čega li sve nema po zemlji i pločnicima! Od gatača na ruku, pisara raznih molbi do prodavalaca češljeva, igala i raznih drugih artikala, pa lutanje svetih krava, sprege zebu-goveda, trubljavina auta i zveka praporaca tonga i tikka-garri (urođeničkih kočija). Po ulicama vika vozača rikša – te već davno dotrajale »one man power« (jedne ljudske sile) ustanove. U novije vrijeme ona polako ustupa mjesto motoriziranim trokolicama. Posvuda po pločnicima goleme crvene mrlje ispljuvaka žvakača betela, neugodan zadrž loja, pomiješan s nebrojenim teškim vonjevima istočnjačkih mirodija.

Sjetih se krepkog i aromatičnog mirisa naših crnogoričnih šuma. Kako nas kontrasti uče! Više nego folijanti botaničkih knjiga i udžbenika.

U guštiku hortikulturnoga vrta madradskog sveučilišta instinktivno sam osjetio blizinu otrovnih zmija, pa pitam mladog i simpatičnog indijskog studenta, da li ih ima i na području grada. On mi potvrdno odgovara. Šta više, ima ih mnogo, ali da dosad još nitko nije bio ugrizen, čak ni od smrtonosnih kobri. Svuda prekrasno drveće širokih tropskih krošanja. Bougainvilleje, Amherstia nobilis i čudne orhideje praskaju svojim živim bojama. Ovaj prirodni danji vatromet ne promašuje nikada svoj učinak.

A po cestama i ulicama lijepe Indijke u sarijima protkanim zlatnim šarama. Nikakva intenzivnost ne nagrđuje skladnost indijskog čovjeka. Časni starci duge proročke kose i brade, mogli bi u civilnoj evropskoj nošnji zamijeniti kojeg profesora botanike ili historije ancien-regimea, konca XIX. vijeka.

Bivši park engleskog guvernera pomalo je zapušten. Danas su u zgradama rezidencije Zakonodavna skupština, Narodna knjižnica i drugi uredi.

Na ograđenu tratinu jednog ureda došuljale se dvije siromašne indijske djevojčice od nekih deset – jedanaest godina. Gledaju nas znatiželjno svojim crnim očima. Oko gležanja srebrni kolutovi, a iznad nosnica jeftini biseri. Još koju godinu pa će se udati, vjerojatno izroditi mnogo djece i ostariti prije reda. Posljednji će se